

Litteratur.

Oskar Lidén, **De flinteggade benspetsarnas nordiska kulturfas.** Studier i anslutning till nya sydsvenska fynd. Skrifter utgivna av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund. XXXIII. 1942.

Vid det nordiska arkeologmötet i Köpenhamn 1919 väckte dr Oskar Lidén sensation genom sitt föredrag »Sydsvenska stenåldersfrågor, belysta av nya fynd». Genom iakttagelsen att på boplatser i Jonstorp socken vid Skälderviken fyndskikt med Ertebölleinventar direkt överlagrades av gropkeramiska skikt med tjockackiga yxor vann han ett resultat, som skulle få stor bärvidd för stenåldersforskningen, alldeles fränsett att fynden i övrigt möjliggjorde en h.o.h. förändrad syn på stenåldern i nordvästra Skåne. De fortsatta undersökningarna över Jonstorphöjden satte 1938-40 frukt i ett tvåbandigt verk över sydsvensk stenålder, där de 1919 skisserade resultaten underbyggas och vidare utvecklas. Man kan ej komma förbi detta arbete vid studiet av skandinavisk stenålder; indirekt har det betydelse också för finländsk stenåldersforskning.

Också den nya skrift, vars titel läses härövan, har samma fasta anknytning till själva fyndmaterialet som Lidéns tidigare arbete. Utgångspunkten är här ett torvsossefynd från Allerum söder om Höganäs med ett hundskelett, bennål med flintegg, bensticka, hornyx, trindyxa mm. En arkeologisk-geologisk-botanisk undersökning av fyndet och en jämförelse med andra fynd ge möjlighet att datera Allerumfyndet till perioden från sen Mulleruptid och ner emot Ertebölle. Till denna höra bennålar med flinteggar, vissa benharpuner (varför använder Lidén aldrig termen ljusständer, som i många fall är den riktiga?), en stor del av trindyxorna, handtagskärnor, mikroliter mm. Kulturen är ett jägarfolks.

Huvudintresset knyter sig till ett antal detaljer i framställningen: hunden som skjutits med en flinteggad bennål, den här på nytt framförda bevisningen för att benstickorna icke äro nätstickor utan snarast redskap för att lösgöra näver och bark från trädstammarna, hävdandet av Barumsfyndets höga ålder, av Sjöholmsfyndets kronologiskt heterogena beskaffenhet mm. De allmänna resultaten som framföras överensstämma i stort med den vedertagna uppfattningen om de flinteggade benspetsarnas tid och kultur.

C. A. N.

De svenska riksregalierna och kungliga värdighetstecken. Utgivna av Rudolf Cederström. Kungliga Livrustkammaren. Stockholm 1942.

Chefen för Kungl. Livrustkammaren, doktorn friherre Rudolf Cederström har namn om sig att vara den främsta kännaren i Sverige av äldre vapen och dräkter. Sitt kännarskap har han nyligen dokumenterat genom det utomordentligt utstyrda verk, vars titel läses härövan. Svärd och krona, spira, äpple och nyckel falla delvis

inom de nämnda kategorierna, ordenskedja och sekret, ring, mantel och smörjehorn desslikes, och för alla gemensam är den höga kvaliteten i det på dem nedlagda arbetet. Cederströms verk blir därför ett grundläggande bidrag till konsthantverkets historia i Sverige.

Efter en inledande, rikt illustrerad översikt över kröningsceremonierna följer det, som är volymens tyngdpunkt: en nästan katalogmässigt knapp, men likväl klar och lättläst redogörelse för de enskilda bevarade regalierna och »regalierna» i historisk följd. Denna redogörelse är resultatet av ett ytterst mödosamt arbete, där varje dokumentarisk källa i räkenskaper och inventarier utnyttjats vid sidan av ett minutiöst studium av själva monumenten. Det har gällt att fastlägga varje enskilt föremåls ålder, fastställa för vem det beställts och av vem det förfärdigats, en uppgift som ej underlättats av att flera av kronorna m.m. under årens lopp förändrats och omarbetats och av att oriktiga traditioner och falska benämningar stundom fästs vid dem. Cederström har fullgjort denna uppgift så, att praktiskt taget alla frågor lösts, han har i sin person förenat källkritikern och sakkännaren, som med samma säkerhet tolkar dokumentens notiser och verifierar dem genom en jämförelse med originalen, för att inte tala om alla de fall, då en ingående analys av dessa för honom möjliggjort att avlägsna senare tillägg och med användande av ursprungliga delar låta dem återuppstå i sin forna och av konstnären avsedda gestalt. Erik XIV:s krona är ett utmärkt exempel härpå, och i fråga om riksbänören är det nästan regel, att de ändras för att passa en ny regent. Det bör dock framhållas, att Cederström på vissa punkter haft god hjälp av Livrustkammarens tjänstemän, av vilka speciellt dr K. E. Steneberg, verkets redaktör, och dr Torsten Lenk företagit några av bestämningarna och rekonstruktionerna.

De juvelerare, som genom Cederström få liv i sina arbeten, äro var för sig sin tids främsta i Sverige, vare sig de äro inflyttade nederländare eller tyskar eller svenskar, och deras arbeten äro i de flesta fall verkliga mästestycken. Före Cederströms bok voro de blott namn i Upmarks lista över guldsmeder i Sverige, och om någon gång ett bevarat arbete fogades till namnet, så skedde det under hänvisning till Cederströms studier över regalierna. Nu få vi genom hans ingående beskrivning av monumenten jämförd med de ypperliga illustrationerna en så klar föreställning om dem, som överhuvud kan givas i ord och bild, från Gustav Vasas rikssvärd och Erik XIV:s av Cornelis ver Weiden, Hans Heidenrick och Frans Beier 1561 utförda regalier i nederländsk stil till Lovisa Ulrikas av J. E. Rehn ritade och av Andreas Almgren förfärdigade fransspräglade krona av 1751. I förbigående må nämnas, att Almgrens eljes okända stämpel, AA, som påpekats av Torsten Lenk, finnes på en Nordstjärneorden i vårt nationalmuseum. Vid sidan av Erik XIV:s och Lovisa Ulrikas kronor, och måhända överträffande dem, bör framhållas den krona, som Ruprecht Miller 1620 gjorde till Maria Eleonoras kröning. Av speciellt intresse ur finländsk synpunkt är uppgiften, att Gillis Coyet i den krona han 1585 förfärdigade för Gunilla Bielke använde bl.a. »karelska rubiner», d.v.s. granater från 1582 upptäckta fyndigheter i Kides. De »karelska rubinerna» anlidades mycket av guldsmederna under åren omkring 1600: de förekomma t.ex. i Peter Kiämpes smörjehorn till Karl IX:s kröning 1606.

»De svenska riksregalierna» ge överhuvud allt, som direkt kan utsägas om själva monumenten, och som materialpublikation är boken oöverträfflig. På en punkt önskar man dock, att Cederström hade utvidgat sin framställning. Vi få icke i detta verk en det svenska guldsmidets konsthistoria, med utgångspunkt i regalierna: de konsthistoriska utblickarna inskränkas till några knappa anmärkningar, som dock låta oss förstå, att författaren behärskar även detta område, men den konsthistori-

ska jämförelsen med samtida verk i Sverige och ute i Europa uteblir. För en läsare, som icke ur sitt eget vetande kan komplettera bilden, innebär detta utan tvivel en brist. Måhända är det Cederströms avsikt att i annat sammanhang giva denna slutliga sammanfattning och därigenom avrunda sitt verk på ett sätt, som gör varje ytterligare insats överflödig. Huru som helst sådant verket är mottar man det med tacksamhet och beundran för den vetenskapliga prestation det är, för den utredning av den svenska guldsmedskonstens ypperligaste produkter, som är dess främsta vinning.

C. A. N.

Helen Engelstad: Messeklær og Alterskrud. Kunstindustrimuseet i Oslo 1941.

Sedan de norska museernas tidigaste år har man där ägnat de gamla förnäma textilierna ett intresserat studium. Av norska textilier äro ju bildvävnaderna och åklädena från medeltid till fram mot vår egen tid de mest kända och oftast behandlade (Grosch, Dedekam, Kielland, Lexow, Midtun, Karin Mellbye). Men vid sidan av dessa har forskningsintresset tack vare utställningar främst i Kunstindustrimuseet i Oslo också begynt inrikta sig på norska broderier, hemslöjdsvävnader och ryor. Norsk kyrklig textil såg man första gången samlad på en utställning år 1919 på Norsk Folkemuseum. Om än materialet på denna utställning kunde förefalla mager, ifall det jämfördes med det motsvarande svenska, visade det sig likväl att det bland de bevarade norska paramenterna, speciellt från medeltiden, fanns intressanta arbeten, som voro betydelsefulla icke blott för kannedomen om de norska kyrkornas medeltida skrud utan också av värde för allmän textiltforskning. Med fru Engelstads bok om norsk mäss- och altarskrud har en sammanfattande publikation av materialet nu slutligen blivit utgiven.

Sin kunskap om den norska kyrkliga textilkonsten bygger Helen Engelstad främst på materialet från den nämnda utställningen på Folkemuseet, därjämte har hon undersökt avbildningar i måleri och skulptur, föreställande kyrkans män iklädda full ornat, och utnyttjat urkundernas uppgifter speciellt sådana som ingått i testamenten eller inventarieförteckningar. Efter en inledande orienterande redogörelse för paramenternas utseende och sättet för deras användning fortsätter boken med ett intressant kapitel med titeln: »Hvad diplomene beretter». Genom testamenten och kyrkoinventarierna får man en mycket god inblick i vad som hörde med till den norska kyrkans skrud i medeltiden. Det äldsta kända norska kyrkoinventariet, från Hålandsdalens kyrka år 1306, ger t.ex. intrycket av mycket rik skrud. Här uppräknas: en mässkjorta med mässhake av »pell» (mönstrat siden) och alla broderier, en annan likadan, en mässhake av kamalot, ett antependium med tvenne underlagskläden, ett handkläde, tre altardukar, av vilka en var broderad; vidare framgår det att hela koret var dubbelt inklätt med vävnader och hela kyrkans klädd med dukar ovanpå simplare underdukar, och dessutom fanns det en fana av siden, två vita björnskin och två svarta. — Magnus Eriksson och hans drottning hade i sitt testamente år 1345 skänkt flere norska kyrkor rika skrudar. Efter drottningens död år 1363 förtecknade man i hennes fatabur förutom en vacker uppsättning mässkläder, dyrbara stoffer och broderier också fin pariser silkestråd och tio dockor grovt silke, vilket ger fru Engelstad anledning att anta, att åtminstone en del av de i testamentet nämnda broderierna måste ha blivit utförda i drottningens egen frustuga.

Som exempel på bevarade mässkläder av det finaste utländska stoff är särskilt anmärkningsvärd en tidig italiensk 1200-tals röd guldbrokad med mönster av två